

BANKACILIK KRİZLERİ, NEDENLERİ VE EKONOMİK MALİYETLERİ

Halil ALTINTAŞ*

ÖZET

Bankacılık krizlerinin oluşumunda makroekonomik istikrarsızlıklar ve bankacılık sektörünün kurumsal kalitesi, dışsal faktörler ve döviz kuru rejimleri ile finansal liberalizasyon ve açık mevduat sigortası uygulamaları etkili olmaktadır. Bankacılık krizleri, finansal maliyetlere ve üretim kayıplarına yol açmaktadır. Finansal maliyetler, devlet tarafından bankalara sağlanan sermaye desteğini, mevduat sahiplerine yapılan ödemeleri ve bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ve rehabilitasyonunu kapsayan harcamaları içermektedir. Finansal maliyetler, gelişmekte olan ülkelerde daha yüksektir ve ortalama olarak ülke GSYİH'larının yüzde 10'unu aşmaktadır. Üretim kayıpları, potansiyel GSYİH'nın tahmin edilen değeri ile kriz döneminde gerçekleşen GSYİH'nın karşılaştırılması ile bulunmaktadır. Hesaplamalar, bankacılık krizlerinin yaşandığı tüm ülkeler için üretim kayıplarının ortalama olarak GSYİH'larının yüzde 15'ine ulaştığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Krizleri, Bankacılık Krizlerinin Maliyetleri

GİRİŞ

Dünyada son yıllarda ortaya çıkan bankacılık krizleri, sadece gelişmekte olan ve piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki ülkelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda sanayileşmiş ülkelerde de gözlenmiştir. Bankacılık krizleri, hanehalkı ve şirketlerin faaliyetlerini sınırlandırmakta, yatırımların ve tüketimin azalmasını hızlandırmakta, finansal sektörün kredi ve ödemeler sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemesini engellemektedir. Ayrıca, sermayenin yurt dışına kaçışını hızlandırdığından, özellikle bankalar gibi finansal kurumlara olan güvenin yok olmasına neden olmaktadır. Bankacılık sistemine duyulan güven eksikliği ve zayıf bankacılık sisteminin varlığı, bankaların zamanla başarısız olmasına neden olurken, sermayesi zayıf olan bankalara da fonlarını genişletme fırsatı vermemektedir. Sonuçta bankacılık kredilerinde azalma kaçınılmaz olmakta; banka kredilerindeki daralma ise, diğer kesimlerin sermayelerini küçülterek, firmalar ve hane halklarının yatırım ve tüketimlerini azaltmaktadır. (Demirgüç-Kunt and Detragiache, 1998: 81).

Kredi kanalı şeklinde ifade edilen bu mekanizmanın işlemeyle ekonomideki sermaye birikimi ve üretken kapasite olumsuz etkilenmektedir. (Hoggart vd, 2001: 10). Bankacılık krizleri, finansal ve finansal olmayan diğer sektörlerde ekonomik durgunluğa, döviz kuru ve faiz oranlarındaki aşırı dalgalanmalara neden olmakta ve yükümlülüklerin zamanında yerine getirilmemesini sağlamaktadır. Bu

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.

Makalenin geliş tarihi: Aralık 2003, kabul tarihi: Temmuz 2004

durum bankacılık sektöründe vadesi gelmiş alacakların tahsil edilememesini hızlandırdığından, büyük kayıplara yol açmaktadır (Claessens vd, 2002: 2).

Bankacılık krizleri, finansal krizlerin ortaya çıkmasıyla son yıllarda literatürde en fazla tartışılan konuların başında gelmektedir. Fischer ve Martin (1997: 1), Fischer ve Chenard, (1997:1) ve Weller (2001: 122) IMF'e üye ülkelerin en az üçte ikisinde önemli bankacılık sektörü sorunları yaşandığını ve 250 milyar doları aşan bir kaybın ortaya çıktığını; diğer taraftan ise IMF'e üye ülkelerin dörtte üçünde ise (yaklaşık 130 ülke) önemli bankacılık sorunlarıyla karşılaşıldığını ifade etmişlerdir.

Politika yapıcılarının birçok ülkede yükümlülüklerini yerine getiremeyen finansal kuruluşları farklı şekillerde kamu fonları ile kurtarmaları, genişlemeci para politikasına neden olmaktadır. Bu tür kurtarma operasyonları, etkin olmayan bankaların faaliyetlerinin sürmesini sağlamakta, bankaları yeterli risk denetimine önem vermemeyi gerektirecek kurtarma operasyonları beklentisine yöneltebilmekte, güçlü bankaları zayıf bankaların kayıplarını üstlenmeye zorlamakta ve bankaların yönetimde etkinliklerinin kaybolmasını sağlayacak önemli sakıncaları beraberinde getirmektedir. (Demirgüç-Kunt and Detragiache, 1998: 82).

Bu çalışma, bankacılık krizlerinin nedenlerini, ortaya çıkış mekanizmalarını ekonomik maliyetlerini araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışma, özellikle 1980'li yıllardan günümüze kadar tüm dünyada görülebilen bankacılık krizleriyle sınırlı tutulduğundan bir ülkeyi derinlemesine incelememekte, ayrıca bankacılık krizlerinin önlenmesine yönelik ayrıntılı çözüm önerileri sunmamaktadır.

Bu çalışmada, dünyada bankacılık krizlerinin nedenlerini, ve bankacılık krizlerinin ekonomik maliyetlerini araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde bankacılık krizlerinin değişik tanımları yapılarak, farklı teorik yaklaşımlar ortaya konmaktadır. İkinci bölümde ise bankacılık krizlerinin yarattığı ekonomik maliyetler irdelenerek, ortaya çıkan finansal maliyetler ve üretim kayıpları tartışılmaktadır.

I. BANKACILIK KRİZLERİ: TANIMI VE TEORİK YAKLAŞIMLAR

Bankacılık krizinin tanımlanmasında farklı yaklaşımlar benimsenmektedir. Caprio ve Klingebiel, sistemdeki bankaların sermayelerinin tamamının veya büyük bir kısmının kaybedilmesini sistemik bankacılık krizleri olarak tanımlarken, devlet yönetiminin bankalara el koyması, birleşmeye veya kapanmaya zorlanması, bankaların mevduatlarına yönelik aşırı çekilişler gibi bankaları olumsuz etkileyen durumların varlığını ise geniş anlamda bankacılık krizleri olarak tanımlamıştır* (Hoggart vd, 2001: 12).

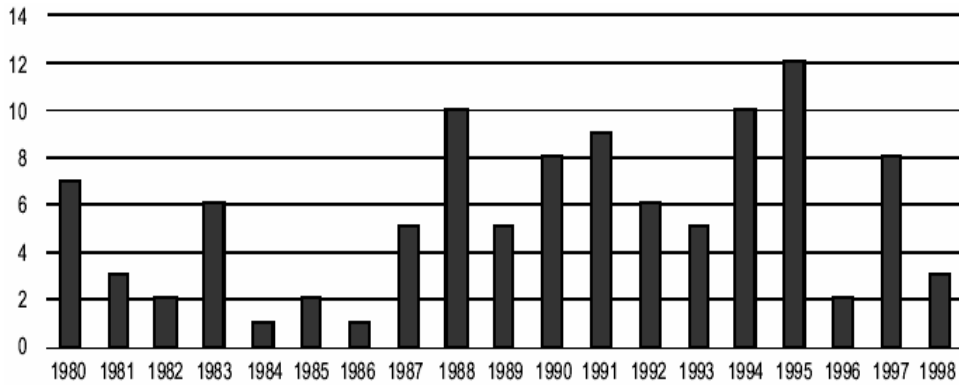
* Geniş anlamda bankacılık krizi, sistemik bankacılık krizi tanımlamasını kapsamasından dolayı çalışmada genel olarak "bankacılık krizi" teriminin kullanılması tercih edilmiştir.

Birçok iktisatçı bankacılık krizlerini sınırlı sayıdaki kantitatif kriterle tanımlamıştır. Lindgren (1996), Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998), Glick ve Hutchison (1999); toplam varlıklar içinde performansı düşük veya geri dönmeyen varlıkların oranının GSYİH'nın yüzde 2'sinden daha büyük olmasını, kurtarma operasyonlarının maliyetinin GSYİH'nın en azından yüzde 2'sine ulaşmasını, bankaların büyük ölçekte millileşmesine neden olmasını sağlayan bankacılık sektörü sorunlarının varlığını ve acil önlemleri gerekli kılan aşırı mevduat çekilişlerini bankacılık krizleri olarak tanımlamışlardır (Demirgüç- Kunt and Detregiache, 1998: 91; Vila, 2000; 237).

1945 sonrasında her yirmi beş yılda bir bankacılık krizinin ortaya çıktığı, 1970'li yıllardan sonra bankacılık krizlerinin sayısının arttığını ve 1996'ya kadar olan dönemde sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 69 bankacılık krizinin görüldüğü ifade edilmektedir (Caprio and Klingebiel, 1996: 2). Hutchinson ve McDill (1999: 2) Japonya'daki bankacılık kriziyle genel olarak diğer ülkelerdeki bankacılık krizlerini karşılaştırdığı çalışmada, 1975-1997 yıllarında bankacılık krizlerinin ortaya çıkma sıklığını ortalama 3.9 yıl olarak hesaplamışlardır. Honohan ve Klingebiel (2000: 4) ise, son 15 yıl süresince hemen hemen hiçbir ülkenin bankacılık krizlerinin maliyetinden kendisini kurtaramadığını, bankacılık sorunlarından ortaya çıkan maliyetlerin sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi, özellikle gelişmekte olan ve piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki ekonomileri de önemli ölçüde etkilediğini vurgulamış, 1970 sonrasında 93 ülkede 112 banka krizinin ortaya çıktığını; 46 ülkede ise 51 bankanın kriz sürecine yaklaştığını veya krizin eşiğine geldiğini belirtmişlerdir. Aşağıdaki şekilde özellikle 1990 yılına doğru tüm dünyada bankacılık krizlerinin artış eğilimine girdiği görülmektedir.

Şekil 1: Dünyada Sistemik Bankacılık Krizleri (1980-1998)

Bankacılık Kriz Sayısı

Kaynak: S. Claessens, D. Klingebiel and L. Laeven (2002), "Financial Restructuring in Banking and Corporate Sector Crisis: Which Policies to Pursues?", **World Bank Discussion Paper**, No: 428, p. 2.

Bankacılık krizleri konusunda teorik tartışmaların büyük bir bölümü, özellikle negatif şoklardan sonra ekonomide kırılmalığa neden olan asimetrik bilgi, vade ve kur değişimi gibi bankaların özel nitelikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Mevduat sigortasının varlığı, piyasada belirlenen faiz oranlarının yapısı gibi faktörler de, bankaların karlılığını ve banka yöneticilerinin kredi operasyonları konusunda risk alma saiklerini etkilemesinden dolayı literatürde yoğun bir şekilde incelenmektedir. Özellikle ekonomilerin kurumsal yapısından kaynaklanan ve bankaları olumsuz etkileyen varlık fiyatlarındaki düşüşler ve ekonomik resesyon gibi negatif makro ekonomik şoklar, bankacılık sorunlarıyla karşılaşılma riskini artırmaktadır (Hutchison and McDill, 1999: 3). Negatif ekonomik şoklar; resesyon, enflasyon, bütçe açıkları, kredi daralması şeklinde içsel kaynaklı olabileceği gibi, dış dengesizlik ve döviz kurunun değer kazanması gibi dışsal kaynaklı da olabilmektedir.

Bankacılık sorunları deneyimine sahip ülkelerle ilgili birçok uygulamalı araştırma yapılmıştır. IMF'in yaptığı bir araştırmada (1998:88-89), finansal krizlere ilişkin olarak sık sık karşılaşılan sorunlar birkaç kategoride incelenmiştir. Bunlar; sürdürülemez makro ekonomik politikalar, finansal yapıda zayıflıklar, global finansal şartlar, yanlış döviz kuru yönetimi ve politik istikrarsızlıktır. Özellikle kredi talebindeki artışa ve varlık fiyatlarında aşırı yükselişlere neden olan genişlemeci para ve maliye politikalarından kaynaklanan makro ekonomik istikrarsızlık, bankacılık sektörünün sorunlar yaşamasında en önemli faktörlerdir. Dünya faiz oranlarında ve dış ticaret hadlerindeki aşırı dalgalanmalar gibi dışsal konjonktürdeki değişmeler, piyasa ekonomisi yükselen ekonomilerde finansal ve bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Literatürde bankacılık krizleri konusunda ifade edilen görüşler iki grupta sınıflandırılabilir: Birincisi; bankacılık krizlerinin rassal bir olay olduğu ve reel ekonomide değişmelerle herhangi bir bağlantısının olmadığıdır. Bankacılık krizleri Diamond ve Dybvig (1983)'in ortaya koyduğu modelde ifade ettiği gibi, kendi kendini besleyen beklentilerden doğmaktadır. Modelde iki olası denge söz konusu olmaktadır. İlk dengede, bir mevduat sahibinin bankacılık krizlerinin olabileceğini, diğer mevduat sahiplerinin ise likit fonları elde etme çabası içinde olacaklarını düşünebilecekleri ifade edilmektedir. Burada optimal strateji, mevduat sahiplerinin sahip oldukları likit varlıkları ani bir şekilde çekmek istemeleri şeklinde sonuçlanmaktadır (banka paniği). Mevduata yönelik spekülasyon saldırı, bankaların likit fonlarının tükenmesini sağlayacaktır. Diğer alternatif denge ise, bankalara yönelik ani mevduat çekilişinin ortaya çıkmayacağına ve likidite taleplerinin karşılanmasında yeterli fonların bulunabileceği düşüncesinden dolayı herhangi bir krizin olası olmayacağına yöneliktir. Ancak Gorton'un da ifade ettiği gibi, bu yaklaşım kavramsal olarak mantıklı görülse de, çoklu denge modellerinin geçmişteki verilerle bağlantılı olarak desteklenmesinden dolayı oldukça zayıf görülmektedir (Diamond and Rajan, 2001: 322; De Bandt and Hartmann, 2000: 19).

İkinci görüş, bankacılık krizlerinin reel konjonktür hareketleriyle ilgili olduğu ve toplam risk üzerindeki ani değişimler tarafından başlatılabileceği konusundadır. Ekonomik faaliyetteki bir daralma, bankaların varlıklarının değerini azaltacak, bu da mevduat sahiplerinin fonlarını çekmede uyarıcı bir sinyal fonksiyonu

olacaktır. Kaufman, bankaların diğer banka başarısızlıklarından olumsuz etkilenmeden ziyade, ekonomide ve sermaye piyasasında meydana gelen daralmadan dolayı varlıklarının değerindeki azalmanın da kırılganlıklarını artırabileceğini ileri sürmüştür (Vila, 2000: 234).

Son yıllarda yapılan çalışmalarda bankacılık krizleri, spekülative atak ve konjonktür hareketleri birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Bilgi toplayan birimlerin, riskli yatırımların performansı konusunda negatif sinyalleri gözlemlediğini, bilgi toplamayan birimlerin ise mevduatlarının çekilişleri konusundaki motivlerinin belirsiz olduğunu ve Diamond ve Dybvig'in ifade ettiği birbirini besleyen şekilde benzer kararları alabileceğini ifade etmiştir. Bundan dolayı bankaların mevduat çekilişlerine yönelik artışlarda, gerek piyasaların olumsuz değerlendirmeleri, gerekse likidite taleplerinin aşırı olduğuna yönelik yatırımcıların inanışları etkili olacaktır. Literatürdeki yaygın düşünce, asimetrik bilginin bankacılık krizlerinin başlamasında en önemli faktör olduğudur. Aynı zamanda hem ters seçim hem de ahlaki tehlikeden kaynaklanan asimetrik bilgi sorunları, kreditorün sahip olduğu teminatların ve fon talep eden firmaların net değerinin düşmesinden dolayı, varlık fiyatlarında ani düşmenin ortaya çıktığı dönemde daha da şiddetlenecektir. Bu durum banka krizlerinin ortaya çıkma olasılığını artıracaktır (De Bandt and Hartmann, 2000:18).

Allen ve Gale (1998: 28), varlık fiyatlarındaki azalma ile bankacılık krizlerini ilişkilendirmiştir. Yazarlar, modelde riskli getiriye ve likiditesi düşük varlıklara sahip olan bir bankayı temsili olarak göstermişlerdir. Mevduat sahiplerinin riskli varlıklar üzerinde düşük getiri beklentisi içine girerlerse ani mevduat çekilişlerinin olabileceğini; bankaların ise likidite taleplerini karşılamak için riskli yatırımlarını satma girişiminde bulunması durumunda krizin varlık piyasalarına yayılabileceğini ifade etmişlerdir. Diğer bankalarda mevduatı bulunan bankalar modelinin hesaba katılması durumunda, bankaların müşterilerden gelen likidite taleplerini karşılamak için bu bankalardaki varlıklarını likiditeye dönüştürmesi, bankacılık krizlerini ve banka iflaslarını daha da derinleştirecektir. Diamond ve Rajan (2001: 45) bankalardaki sorunun nedeni, likidite daralmasından kaynaklanıyorsa, para stoğundaki azalışı önleyecek şekilde fon arzının serbestçe artırılmasını önermektedir. Ancak, yükümlülüklerini yerine getirmeyen bankalara yönelik gelecekte sermaye desteğini kapsayan sübvansiyon uygulamaları, optimal bir müdahale yöntemi olarak benimsemese de, bu tür uygulamalar sorunu daha da ağırlaştırabilecektir.

II. BANKACILIK KRİZLERİNDE NEDENLER VE AMPİRİK YAKLAŞIMLAR

Bankacılık krizleri, hane halkı ve şirketlerin faaliyetlerini sınırlandırmakta, yatırımların ve tüketimin azalmasını hızlandırmakta, finansal sektörün kredi ve ödemeler sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemlerini engellemektedir. Ayrıca, sermayenin yurt dışına kaçışını hızlandırdığından, özellikle bankalar gibi finansal kurumlara olan güvenin yok olmasına neden olmaktadır. Bankacılık sistemine duyulan güven eksikliği ve zayıf bankacılık sisteminin varlığı, bankaların zamanla başarısız

olmasına neden olurken, sermayesi zayıf olan bankalara da fonlarını genişletme fırsatı vermemektedir. Sonuçta banka kredilerindeki daralma; diğer kesimlerin sermayelerini küçülterek, firmalar ve hane halklarının yatırım ve tüketimlerini azaltacaktır. Kredi kanalı şeklinde ifade edilen bu mekanizmanın işlemesiyle ekonomideki sermaye birikimi ve üretimsel kapasite olumsuz etkilenecektir. Özellikle 1929 yılında bu mekanizmanın işlemesiyle bankacılık krizleri ortaya çıkmış, kredilerdeki azalmadan dolayı yatırımlar azalmış ve ekonomilerde uzun dönemde daralma yaşanmıştır (Hoggart vd, 2001; 10 ve Kishan and Opiela, 2000: 121).

Goldstein ve Turner (1996: 9), bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasında neden olan faktörleri sıralamıştır. Bunlar; dışsal ve içsel makro ekonomik değişkenlerdeki oynaklık, vade ve kur uyumsuzluğuna bağlı olarak bankacılık sisteminin yükümlülüklerindeki artış, kredilerde ve sermaye girişlerinde aşırı artışlar, varlık fiyatlarında ani kayıplar, altyapısı zayıf finansal liberalizasyon uygulamaları, aşırı kamu müdahalesi ve krediler üzerinde kontrollerin kaybolması, yanlış döviz kuru rejimleri, muhasebeleştirme, şeffaflık ve yasal yapıda eksikliklerdir.

Bankacılık krizlerinin nedenleri olarak yukarıdaki faktörleri kapsayan genel bir sınıflandırma yapılırsa; makroekonomik istikrarsızlık ve bankacılık sektöründeki kurumsal kalitenin, dışsal faktörler ve döviz kuru rejimlerinin, finansal liberalizasyon ve mevduat sigortası uygulamalarının en önemli unsurlar olduğu görülecektir.

A. MAKROEKONOMİK İSTİKRARSIZLIK VE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL KALİTE

Demirgüç-Kunt ve Detragiache 1998 yılında, 1980-1994 yılları verilerini kullanarak yetmişden fazla sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmasında, banka krizlerinin ortaya çıkma olasılığını çoklu logit modelle tahmin etmiştir. Modelde, bankacılık krizlerinin ortaya çıkma olasılığını artıran makroekonomik değişkenler konusunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır (Demirgüç-Kunt and Detragiache, 1998: 98-100):

-Makroekonomik yapının bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasında anahtar rolü oynadığını ifade edilmiş ve özellikle düşük GSYİH bankacılık sektöründe artan riskle ilişkilendirilmiştir.

-Yüksek faiz oranlarının ve yüksek enflasyonun bankacılık sektörü problemlerinden kaynaklanan riskin en önemli nedenlerinden biri olabileceğini; yüksek enflasyondan dolayı artan nominal faiz oranlarının bankaları vade değiştirme yönünde zorlayacağını ifade etmiştir. Böylece enflasyonu kontrol etmeye yönelik sıkı para politikalarının bankacılık sektöründe istikrarı sağlamaya yönelik olarak tercih edilebileceğini, ancak bu tür politikaların enflasyon istikrar programları bağlamında faiz oranlarında ani artışlara neden olabileceğini; yüksek faiz oranlarının da bankacılık krizlerinin ortaya çıkma olasılığını artırabileceğini vurgulamıştır.

Bankacılık sistemi, yapılarının doğal gereği olarak güven kayıpları ve nispi fiyat değişimlerine karşı kırılğıandır. Bankalar genellikle yüksek kaldıraç (düşük sermaye) ve kısmi rezerv esaslarına göre çalışmaktadır. Mevduat sahiplerinin tamamı, mevduatları vadesinde nakde dönüştürmemekte, acil likidite ihtiyaçları veya mevduatın bir kısmı çekilmektedir. Mevduatların aynı anda tamamının çekilmek istenmesi (likidite riski), kısa vadeli borçları uzun vadeli krediye çeviren bankaları cezalandıracaktır. Bankalardaki vade uyumsuzluğundan kaynaklanan faiz riski, bankaları büyük zararlar karşılığında varlıklarını nakde çevirmeye zorlayacaktır. Merkez bankasının son kredi mercii işlevinin yeterince çalıştırılmaması da mevduat sahiplerinin taleplerinin karşılanmamasına neden olacaktır. Her iki durumda da bankalar büyük zararlarla karşılaşarak kapanmak zorunda kalacaktır. Faiz oranlarındaki aşırı yükselişler de bankaları zor durumda bırakacaktır. Bankaların sahip oldukları varlıkların ve yükümlülüklerin değerleri arasındaki ilişkinin ani bir şekilde değişmesi, banka sermayesinin ve belirli fonların kaybedilmesi veya küçülmesine neden olacağından bankaların kırılğıanlığı artacaktır. (Goldstein and Turner 1996: 10; Karacan, 2000: 30).

Bankacılık krizi sonucunda sermaye yapılarının değişimi, ödünç verilebilir fonları durduran ve faiz oranlarını artıran zayıf bankaları ortaya çıkarması; banka kredilerinin maliyetinin yükselmesi ve kredilerin gittikçe daralması, küçük ve orta büyüklükteki firmaların alternatif finans kaynaklarına ulaşmasının güç olması reel ekonomiyi zayıflatabilecektir. Genel olarak ekonomik faaliyetlerdeki daralmanın bankacılık krizlerinden önce ortaya çıkması, krizlerin üretim üzerindeki bağımsız etkisinin ayırt edilmesini güçleştirmektedir. Ancak bankacılık krizlerinin ekonomideki daralmayı daha fazla artırdığı konusunda yaygın bir görüş vardır (Goldstein and Turner, 1996: 6). Ayrıca bankacılık krizi, para stokunda ani ve beklenmedik bir daralmanın ardından faiz oranlarında artışa neden olabilmekte ve harcama eğilimini azaltarak resesyona sürecini başlatabilmektedir. Diğer taraftan bankaların ekonomide başarısız olmaları, ekonomide faaliyet gösteren diğer birimler açısından kredi arzının daralması anlamına geleceğinden, bu kesimlerin sermayeleri de küçülecektir. Zayıf bankacılık yapısı, hem bazı bankaların başarısız olmasından hem de sermaye baskısı altında olan bankaların yeni fonlara ulaşabilme olanağından yoksun bırakılmasından dolayı, bankacılık kredilerinde azalma kaçınılmaz olmaktadır. BIS standartlarına göre 100'den fazla ülkede yapılan bir uygulamada, bankalar, yeni krediler konusunda belirlenmiş sermaye yeterliliklerini karşılayabildikleri ölçüde kredi verebilmelidir. Aksi halde bankalar ödünç verme kapasitelerini artırabilmeleri için diğer varlıklarını azaltmalıdır. Ancak böyle bir hareket, bankaların faaliyetlerini sınırlandırabilmektedir. Bir veya birkaç banka üzerindeki bu tür baskılar, toplam kredi arzı üzerinde sürekli azalmaya neden olabilmektedir. Ancak bu azalma, diğer bankaların kredi açığına kapatmaya yanaşmamaları ve ödünç talebinde bulunanların sermaye piyasaları gibi diğer fonlama kaynaklarına yönelmemeleri durumunda geçerli olacaktır (Hoggart vd, 2001; 10).

Huchison ve McDill'e göre (1999:6) bankacılık sektöründe kırılğıanlığı artıran diğer bir faktör de, merkez bankası (MB) bağımsızlığıdır. MB'ları son ödünç mercii olarak ekonomide önemli bir rol üstlenmektedir. Zaman zaman da banka-

larla ilgili gözetim, denetim ve düzenleme fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Hükümetin isteklerine göre düzenlenen bağımsız bir MB, sorunlu bankalara parasal kaynak sağlama eğiliminde olabileceğinden, ahlaki tehlike sorununa ilave bir mekanizma haline dönüşebilirler. Bu nedenle bağımsız bir MB, finansal kuruluşların üzerinde gözetim, denetim ve düzenleme fonksiyonlarıyla kredibilitelerini artıracak şekilde hareket etmelidir.

Furman ve Stiglitz (1998: 42) ise, bankacılık krizleri konusunda ifade edilen göstergelerin hepsinin bir bankacılık krizinde görülemeyebileceğini; yüksek reel faiz oranları, finansal liberalizasyon ve sermaye hareketlerindeki kırılganlık gibi faktörlerin Güney Doğu Asya Krizi'ni yaşayan ülkelerdeki bankalarda kırılgan yapının artmasında etkin olduğunu, ancak yüksek büyüme oranları ve düşük enflasyonun bu ülkelerde mevcut olduğunu da vurgulamışlardır.

B. DIŞSAL FAKTÖRLER VE DÖVİZ KURU REJİMLERİ

Gelişmekte olan ülkelerde bankaların varlık ve yükümlülüklerinin değerindeki ani oynaklıklar, hem dışsal hem de birçok içsel kaynaklı olabilmektedir. Dışsal unsurlar; ticaret hadlerindeki aşırı dalgalanmalar, uluslararası faiz oranlarındaki oynaklıklar, özel sermaye hareketleri üzerindeki etkiler ve reel döviz kurlarından kaynaklanmaktadır

Uluslararası faiz oranlarındaki dalgalanmalar, gelişmekte olan ülkelerin fon maliyetini etkilemekte ve yatırımların nispi önemini de değiştirmektedir. Uluslararası faiz oranlarındaki hareketler, ülkelere giren özel sermaye hareketlerindeki artışta dalgalanmaya neden olmaktadır. Ülkeye giren yabancı sermaye girişlerinin yeterince sterilize edilmemesi, banka mevduatlarını aşırı ölçüde yükseltmekte ve bankaların mevduatlarının daha az güvenilir krediler şeklinde kullanımına neden olmaktadır. Örneğin Güney Doğu Asya Krizi'nde ülkeye giren yabancı sermayenin açık piyasa işlemleriyle yeterince emilmemesi, bankaların ödünç verilebilir fonlarının riskli yatırımlara yönelmesini sağlamıştır. Genişleme süreci sona erdiğinde ise, istikrarsızlık kaynakları finansal sistemi olumsuz yönde etkilemeye başlamaktadır. Güven kaybı sonucunda sermaye hareketlerinin beklenmedik şekilde ülkeyi terk etmesi ve banka mevduatlarında ani çekilişler, bankaların varlıklarının zarar görmesine neden olacaktır. Reel döviz kurlarındaki volatilité, bankaların yükümlülükleri ve varlıkları arasında döviz kuru ve vade uyumsuzluğu olduğunda bankalar üzerinde doğrudan etkiye neden olurken; kredi talep eden banka müşterilerinde dolaylı olarak büyük kayıplara yol açmaktadır. Yapılan birçok araştırmada enflasyon oranındaki yüksek değişkenliğin, reel döviz kurundaki artışın ve devalüasyon riskinin bankaların yükümlülüklerini artıracığından kırılganlığa neden olacağını ifade edilmektedir (Kaminsky and Reinhart, 1998: 447, Mishkin, 2000: 11-12). Mendiz (2002: 34) gelişmekte olan ülkelerde, dışsal şoklar ile bankacılık krizleri arasında güçlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Negatif gelir şokları, borçlanma düzeyi ve reel döviz kurları gibi temel makro ekonomik faktörlerin krizlerin nihai belirleyicileri olduğunu vurgulamıştır. Özellikle kısa vadeli dış borç düzeyi yüksek olan ülkelerde, ticaret hadleri şokları ve yabancı sermaye çıkışının bankacı-

lık krizlerinin ortaya çıkma olasılığını artırabileceğini vurgulamıştır. Sabit ve katı döviz kuru rejimlerinin uygulandığı döviz kuru sistemlerinde, yabancı sermaye giriş ve çıkışları, bankacılık kanalıyla krizlerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Esnek döviz kuru uygulayan ülkelerin, yurtiçi ekonomileri üzerinde dışsal şokların etkilerini hafifletebileceğini; böylece bankacılık krizlerinin etkilerinin ortaya çıkma olasılığının azaltılabileceğini vurgulamıştır. Domaç ve Peria (2002: 22), bu görüşü destekler nitelikte sonuçlara ulaşmış ve sabit döviz kuru rejiminin uygulandığı ülkelerde bankacılık krizlerinin reel maliyetinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Honohan (1997: 15) ise bankaların dışardan yaptıkları borçlanmaların döviz riskini artırabileceğini; bu riskin resmi rezervler üzerindeki baskıyla hafifletilebileceğini veya devalüasyonla ertelenebileceğini vurgulamıştır. Ancak devalüasyon, bankaların yükümlülüklerini yerine getirmesini sonuçlanabilecektir.

C. FİNANSAL LİBERALİZASYON VE MEVDUAT SİGORTASI

Fischer ve Chenard (1997:16), finansal serbestleşme ile bankacılık krizleri arasındaki ilişkiyi teorik ve ampirik olarak incelemiş ve finansal liberalizasyonun reel sektöre fon arzını artırdığı hipotezini test etmiştir. Finansal baskınlık altında çalışan ve finansal liberalizasyondan etkilenen teorik bir bankacılık reform modeli geliştirmiştir. Model, finansal liberalizasyonun şüphe götürmeyecek şekilde, bankacılık sektörüne ilişkin riski artırdığını ve liberalizasyondan sonra bankacılık başarısızlıklarının ortaya çıkabileceği sonucunu üretmiştir. Ayrıca, risk yönetimi ve sermaye yeterliliği temelinde desteklenen ve faaliyet gösteren bankaların, yeni düzenlenen ekonomik yapı içerisinde varlıklarını sürdürebileceklerini ve finansal risklere karşı korunabileceklerini ileri sürmüşlerdir. Chang ve Valesco (1998: 20), finansal liberalizasyonun ödemeler dengesi ile bankacılık krizlerinin öncüsü olabileceğini vurgulayarak, liberalizasyon döneminde M2 çarpanının sürekli artış gösterebileceğini, tüketici kredilerinin GSYİH'ya oranının artabileceğini ve bu oranlardaki değişkenliğin bankaları olumsuz etkileyebileceğini belirtmişlerdir.

Huchison ve McDill (1999: 5-6), finansal liberalizasyon sonrası görülen finansal yapıdaki zayıflık; vade yapısı, uluslararası portföy yatırımlarının döviz kompozisyonu, yurtiçi kredilerin maliyeti ve dağıtımına kadar birçok konuyu kapsayabileceğini; özellikle banka bilançolarının aktif ve pasif tarafında yeni ve alışık olunmayan risklerin hızlı finansal liberalizasyon ve artan piyasa rekabetinin yaşandığı dönemlere rastlaması durumunda, bankaların finansal yapılarındaki kırılabilirliğin artabileceğini ifade etmişlerdir. Bu şartlar altında, etkisiz gözetim ve denetim ile yetersiz düzenleme politikaları, yeni oluşmaya başlayan rekabetçi ortamda düşük sermaye oranlarına sahip finansal kuruluşları, risk pozisyonlarını artırmaları konusunda motive ederek ahlaki tehlikenin artmasına katkıda bulunacaktır. Ayrıca riskin değerlendirilmesi ve denetimdeki eksiklikler, bankaların ortaya çıkan hatalar konusunda sorumluluktan kaçınmalarına neden olabilecektir. Bununla birlikte, hesap verilebilirlik, şeffaflıkta ve yasal yapıdaki eksiklikler, finansal kuruluşların sorunlarını gizlemeye olanak vereceğinden, mevcut sorunun artmasına daha fazla katkı sağlayacaktır. Giannetti (2003: 57) bu tür sorunların önlenmesinde, özellikle

sermaye girişlerinin arttığı liberalizasyon döneminde, bankaların sermaye gereksinimlerinin artırılmasının yanında, düzenleme, denetleme ve yasal yapıda yapılacak iyileştirmelerle şeffaflığın artırılması gerektiğini; böylece, bankacılık sektöründe istikrarın korunabileceğini vurgulamışlardır. Jordon, Peek ve Rosengren (1998: 22) ise, bankacılık krizlerinin önlenmesi konusunda IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası organizasyonlar, piyasa disiplininin artırılması ve banka kayıtlarının şeffaf olmasını sağlayıcı uygulamaların hayata geçirilmesini önerse de, özellikle kriz şartlarının ortaya çıkmasına neden olan sorunlarla karşılaşıldığında, hükümetlerin sık sık başarısızlığa uğradıklarını veya sorunun ortadan kalkması için doğru adımları atmada geç kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Finansal liberalizasyon ve mevduat sigortası birlikte değerlendirildiğinde, her iki uygulama, ahlaki tehlike potansiyelini artırabilmektedir. Mevduat sigortası bankaların riskli varlıklara yatırım yapmasını sağlamaktadır. Finansal liberalizasyon ise, portföy dağıtım olanakları konusunda sınırlamaları bir dereceye kadar kaldırmaktadır (Hutchinson and McDill, 1999:6).

Banka mevduatları garanti kapsamında olmadığı zaman, bankaların varlık portföyünün kalitesindeki kötüleşme ve mevduat sahiplerinin fonlarını ani bir şekilde çekme isteği, tüm bankalara zincirleme negatif bir etki yaratacaktır. Bankaların varlıkları likit olmadığı durumda, mevduatın vadesinden önce çabucak çekilme isteği, bankaların borçlarını ödeyememe durumunun başlamasına neden olacaktır. Bankalarda mevduat çekilişine yönelik bir baskı, kendi kendini besleyen bir mekanizmaya dönüşebilmektedir ve bu yapı içerisinde bankalar, kırılabilir finansal kuruluşlar haline gelebilmektedir. Bankalara yönelik mevduat çekilişlerindeki artışlar, bankaların yükümlülüklerini karşılayamama riski karşısında, mevduatların sigorta kapsamına alınmasına neden olabilmektedir. Mevduat sigortası, mevduat sahipleri lehine olacak şekilde özel veya kamu sigorta kuruluşları tarafından tam veya kısmi sigorta kapsamına alınabileceği gibi, üstü kapalı da olsa bankaların başarısız olması veya iflas etmesi halinde, hükümet tarafından mevduat sahiplerinin korunacağı veya zararlarının telafi edileceği şeklinde bir güven duygusu da verecek şekilde etkin olarak kullanılabilir (Diamond and Dybvig 2000: 14).

Demirgüç-Kunt and Detragiache (1998: 89), açık bir mevduat sigorta planının sistemik bankacılık problemlerinin ortaya çıkmasını güçlendireceği ifade edilmiştir. Her ne kadar mevduat sigortası bankacılık paniklerini azaltsa da, etkin düzenleme ve denetleme yoluyla başarılı bir şekilde kontrol edilemeyen ahlaki tehlikeyi başlatabileceği vurgulanmaktadır. Böylece mevduat sigortasının neden olduğu ahlaki tehlikenin azaltılmasında bankacılık sisteminin güçlendirilmesi, politika yapımcılarının öncelikli hedefi olmalıdır. Yazarlar, uygulama sonucunda, düşük üretim artışının, reel faizlerdeki yükselmenin, likiditedeki azalmanın, kredi genişlemesindeki artışın, mevduata verilen açık güvencenin ve kişi başına düşen düşük GSYİH'nın bankacılık krizlerinin ortaya çıkma olasılığını artırdığını ifade etmişlerdir.

III. BANKACILIK KRİZLERİNİN MALİYETLERİ

Literatürde ülkeler arasında bankacılık krizlerinin üretim kayıplarını karşılaştıran çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu çalışmalarda benzer metodolojiler kullanılmış, hemen hemen aynı ülke uygulamalarına yer verilmiştir. Bankacılık krizleri döviz krizleriyle (ikiz krizler) birlikte ortaya çıktığında, sadece bankacılık krizlerinin dikkate alındığı durumdan daha büyük bir maliyete neden olabilmektedir. Döviz kurundan kaynaklanan krizler, sıkı para politikasını gerektirmesinden dolayı, hem doğrudan büyük üretim kayıplarına neden olmakta; hem de yabancı döviz baskısından dolayı bankaların kayıplarının artması, dolaylı bir şekilde üretimde azalışlara yol açabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yerli para cinsinden borçlanmanın daha pahalı oluşundan dolayı, dış borçlanma ağırlıklı olarak yabancı para üzerinden yapıldığından, bankacılık sektöründeki sorunlar daha da ağırlaşmaktadır. Bu süreç yerli kaynaklardan genel bir kaçışa neden olan büyük bankacılık krizleri şeklinde ortaya çıkarsa, kurlar üzerindeki baskı artmakta; krizin oluşum mekanizması farklılaşabilmektedir. Ayrıca sermaye girişleri, önceki dönemlerde bankacılık sektöründe yoğunlaşmışsa, krizin derinliği ve şiddeti artabilmekte ve olumsuz ekonomik etkiler genişleyebilmektedir. İkiz krizlerin zayıf ekonomik yapıya sahip olan ülkelerde ortaya çıkma eğilimi daha güçlü olmaktadır.

Bankacılık krizleri konusunda ortaya çıkan maliyetlerin ülkelere göre karşılaştırılmasında, krizin kısa sürede önlenmesi konusundaki uygulamaların maliyeti dikkate alınmaktadır. Bu tür maliyetler finansal boyuttadır ve söz konusu maliyetin hesaplanmasında, vergi mükelleflerinden bankanın hissedarlarına doğru ortaya çıkan gelir transferinin neden olduğu maliyetler de dikkate alınmaktadır. Daha sonra bankacılık krizlerinin sürdüğü dönem boyunca üretimin, genel üretim trendinden ne derece kayba uğradığı veya sapma gösterdiği ortaya konabilmektedir. Hesaplama daha çok krizin neden olduğu üretim kayıplarından ziyade bankacılık krizlerinin neden olduğu üretim kayıpları esas alınmaktadır. Bankacılık krizleri büyük bir çoğunlukla ekonomik konjonktürün daralmasından da kaynaklanabilmektedir. Bankacılık krizleri süresince genel ekonomik dengeye göre tahmin edilen üretimdeki azalış ortaya konabilir ve krizin nedeni olarak da değerlendirilebilir. Bu amaçla kriz döneminde ortaya çıkan üretim kayıplarının tek başına bankacılık sektöründen mi yoksa diğer faktörlerden mi kaynaklandığının iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

A. FİNANSAL MALİYETLER

Finansal maliyetler sadece bankaların çökmesinin ekonomi üzerinde yarattığı maliyetler açısından değerlendirilmemektedir. Hem bankalara yeniden sermaye desteği sağlanması, hem de mevduat sahiplerine yapılan ödemeler yanında, hükümetler tarafından sağlanan açık veya gizli güvenceleri kapsamaktadır. Finansal sistemin yeniden yapılandırılması ve rehabilitasyonunu kapsayan değişik şekillerdeki harcamalar da finansal maliyetler kapsamında değerlendirilmektedir. Vergi mükelleflerinden mevduat sahiplerine yapılan transfer ödemeleri, net bir ekonomik maliyet olarak görülmemektedir. Hükümetler, bankaların taleplerinin tamamını

karşıladıklarında katlanılan finansal maliyetler, gerçek bir ekonomik maliyete dönüşebilmektedir. Bankacılık sistemindeki finansal kayıplar, etkin olmayan kredi kanallarıyla birleştiğinde yatırıma dönüştürülebilir kaynakların yanlış kullanımını yansıtmaktadır. Ayrıca öngörülme kurtarma maliyetlerinin büyüklüğü, yüksek enflasyonla birlikte kurların çökmesine neden olacağından finansal hesaplarda istikrarsızlığı doğurmaktadır.

Finansal maliyetler, krizlerin nasıl ortadan kaldırılacağına bağlı olarak değişim göstermektedir. Krizlerin önlenmesine yönelik uygulamaya konan zayıf önlemler, krizlerin daha uzun süre devam edebileceğini ve etkisinin artabileceğini gösterebilmektedir.

Finansal maliyetler, ne başarısız bankaların mevduat sahipleri ile alacaklılarına yapılan ödemeleri ne de geri dönüşü olmayan kredi kayıplarını telafi etme amacıyla olan bankaların mevduat sahipleri ve kredi talep edenlere yükledikleri aracılık masraflarını kapsamaktadır. Kredi talep edenlerin bazı monopol ayrıcalıklarından veya kredinin geri dönmesi ve karın artırılması amacını taşıyan bazı uygulamalardan kaynaklanan maliyetler de finansal maliyet kapsamına alınmamaktadır. Ayrıca, etkinliği az olan finansal sektörlere kaynakların kanalize edilmesi, banka kredilerinin azalması, yatırımların kesintiye uğraması ve istikrar programının askıya alınması gibi uygulamaların sonucu olarak ortaya çıkan finansal maliyetler de yapılan tahminlere dahil edilmemektedir.

Finansal maliyetlerin tahmin edilmesi kolay olamamakla birlikte, maliyetin hesaplanmasında uluslararası kabul görmüş bir yöntem bulunmamaktadır. Genellikle maliyetler aşağıdaki dört farklı yöntemden biri ile ortaya gösterilmektedir (Honohan and Klingebiel, 2002: 4):

Birincisi, yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği anlaşılan bankalara para otoritesi tarafından sağlanan likit kredilerin geri dönmemesinin getireceği maliyet,

İkincisi, sermayelerini güçlendirmek ve sağlam bir bankacılık sistemine sahip olmak amacıyla zor durumdaki bankalara hazine kağıtları ve hisse senedi enjekte edilmesinin getireceği maliyet. Bu yöntemle nominal değerle bankanın kredi portföyüne alım yapılmakta, ancak kredilerin kayıt değeri daha düşüktür.

Üçüncüsü, yükümlülüklerini yerine getiremeyen bankalara veya kreditorlerine yönelik olarak sübvans edilen sermaye desteğinin ekonomik değeri.

Dördüncüsü, yabancı kreditorleri de kapsayacak şekilde mevduat sahipleri ve diğer alacaklılara yapılan ödemelerin toplam maliyeti.

Bankacılık krizlerinin finansal maliyeti konusunda kesin ve güvenilir veriler elde etmek son derece güçtür. Aşağıdaki Tablo 1'de son 20 yıl süresince dünyada ortaya çıkan önemli bankacılık krizlerinin neden olduğu finansal maliyetlerle ilgili tahminler gösterilmektedir.

Kaynak: G. Hoggart, R. Reis and V. Saporta (2001), **Costs of Banking System Instability: Some Empirical Evidence**, Bank of England Working Paper No. 144. s.15. na, verinin mevcut olmadığını göstermektedir. (a) Karşılaştırmalar, sorunlu kredilerin belirli tanımı konusunda ülkelerin yaptıkları ölçümlere ve bu konuda tuttıkları kayıtlara bağlı olarak değişmektedir. (b) Parentez içindeki değerler kriz dönemi ortalamalarını yansıtmaktadır ve mevduat bankalarından özel sektöre açılan krediler ile kalkınma, offshore bankaları, tasarruf ve ipotek kuruluşları gibi diğer özel bankacılık kuruluşlarından sağlanan kredileri kapsamaktadır. (c) yarı finansal maliyet (Quasi-fiscal cost) terimi, finansal maliyetlere benzemekle beraber doğrudan bütçeye yansımayan ancak kamu maliyesine ve ekonomiye dolaylı ve gecikmeli olarak yansıyan maliyetlerdir. Örneğin batan bankalar için mevduat sigortası fonundan yapılan sigorta ödemeleri ya da nakit dışı kağıt ihracı yoluyla bankalara yapılan sermaye desteklerinin faiz ve enflasyon maliyeti gibi. Oranlar, yeniden yapılandırma dönemi boyunca GSYİH'nın yüzdesi olarak kümülatif finansal maliyet tahminini göstermektedir. (d) Döviz krizi, yerli paranın nominal değerinin ABD doları karşısında nominal olarak yüzde 25 değer kaybetmesi veya değer kaybetme oranının önceki yıla göre yüzde 10'dan daha fazla gerçekleşmesi olarak tanımlanmaktadır. (e) Japonya'da krizin maliyeti 1996'da GSYİH'nın % 3'ü olarak tahmin edilmektedir. Parentez içindeki değer, 1998'de uygulamaya konan finansal istikrar paketiyle kredi kayıpları,, bankalara yönelik sermaye desteği ve mevduat sahiplerinin korunması için 70 trilyon yen (GSYİH'nın yüzde 5'i) tutarında harcamayı öngörmüştür. Ancak 2001 Mart sonuna kadar sadece 27 trilyon yen (GSYİH'nın yüzde 5'i) harcamanın yapılacağı tahmin edilmiştir.

Tablo 1’de bankacılık krizlerinin döviz krizleriyle birlikte ortaya çıkabileceği görülmektedir. Bankacılık krizleri, döviz krizleriyle birlikte ortaya çıkması durumunda, krizin neden olduğu maliyetler oldukça yüksek olmaktadır. İkiz krizlerin neden olduğu maliyet, yıllık GSYİH’nın yüzde 23’ü iken, sadece bankacılık krizlerinin maliyeti GSYİH’nın yüzde 4.5’i seviyesindedir. Ayrıca yıllık GSYİH’nın yüzde 10’undan daha fazla finansal maliyete sahip ülkelerde döviz krizleri ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Kaminsky and Reinhart (1999:480), ikiz kriz tecrübesine sahip olan ülkelerdeki kurtarma (bail out) maliyetlerinin ortalama olarak GSYİH’nın yüzde 13.3’ü iken, bu ülkelerde sadece bankacılık krizlerinin neden olduğu maliyetin yüzde 5.1 olduğunu ifade etmişlerdir.

Bankaların uğradığı kayıplar, özellikle kriz öncesi, sabit veya yarı sabit döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde ortaya çıkabilmekte; bu tür rejimler, bankaları veya diğer firmaları döviz riskini dikkate almayacak bir şekilde açık pozisyonla çalışmalarını teşvik etmektedir. Birçok banka bu şekilde son Güneydoğu Asya Krizi’nde sermaye kaybına uğramıştır. Tablo 1’de de görüldüğü gibi 6 Güney Doğu Asya ülkesinden bazıları GSYİH’nın yüzde 30’undan daha fazla bir finansal maliyete katlanmıştır. Bu ülkelerin para rejimleri ya sabit, ya da yarı sabit döviz kuru rejimi arasında yer almıştır. Bankacılık krizlerinin kümülatif maliyetleri, piyasa ekonomisi yükselen ekonomilerde ortalama olarak GSYİH’nın yaklaşık yüzde 17.5’i iken, gelişmiş ülkelerde bu oran yüzde 12’dir. Örneğin Güneydoğu Asya krizinden sonra Endonezya ve Tayland, sırasıyla GSYİH’larının yaklaşık yüzde 50’si ve yüzde 40’ı kadar bir maliyetle karşılaşmışlardır. Kore hariç, yüksek gelir grubuna giren ülkelerde yaygın bir şekilde ortaya çıkan bankacılık hatalarına rağmen bu oran yıllık GSYİH’nın yüzde 10’unundan daha azdır veya bu orana düşürülmüştür. Bu fark, gelişmiş ülkelerin bankacılık sistemlerinin daha küçük şoklarla karşılaşmasından dolayı ortaya çıkmış olabilir. Piyasa ekonomisi gelişmekte olan ülkelerde ise sorunlu kredilerin oranı daha yüksektir. Hem bankacılık hem de reel ekonomisi güçlü olan ekonomiler, güçlü bankacılık ve düzenleme sistemine sahip olmasından dolayı şoklar karşısında fazla olumsuz etkilenmemişlerdir. Krizin finansal maliyetinde ortaya çıkan fark, özellikle piyasa ekonomisi gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere göre kıyaslandığında, kamu bankalarının payının üç kat daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Kamu bankaları başarısızlık durumlarında özel bankalara göre devlet tarafından öncelikli olarak kurtarılmaktadır.

Honohan ve Klingebiel (2002: 3-4) inceledikleri 40 ülkede finansal sistemdeki istikrarsızlıkları ortadan kaldırmak için hükümetlerin ortalama GSYİH’larının yüzde 12.8’i kadar harcama yaptıklarını bulmuşlardır. Bu oran gelişmekte olan ülkelerde daha yüksektir (yüzde 14.3). Kriz yaşanan ülkelerde bu tür harcamaların miktarı daha yüksektir ve özellikle 1980’lerden sonra Arjantin ve Şili’de GSYİH’nın yüzde 40-55’i kadar bir harcama yapılmıştır. 1997-98 Güney Doğu Asya Krizi’nde ortaya çıkan maliyetler, krizden en çok etkilenen ülkeler için GSYİH’larının yüzde 20-55’i arasında olacağı öngörülmektedir. Ekonomileri küçük olsa da, gelişmekte olan ülkeler kümülatif olarak 1 trilyon doları aşan bir finansal maliyete katlanmışlardır.

Banka kurtarmalarının finansal maliyetleri, Banka Kredileri/GSYİH oranı ile temsil edilen banka aracılığının gelişmiş olduğu ülkelerde oldukça yüksektir. Özellikle Japonya hariç, diğer gelişmiş ülkelerde banka kredilerinin oranı genel olarak diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksektir. Bu durum, GSYİH içinde banka kurtarmalarının maliyetini artıran en önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir.

Döviz krizleriyle bankacılık krizi maliyetleri arasındaki ilişkinin nedensellik ilişkisini yansıtmayı yansıtmadığı açık değildir. Bir yandan döviz krizlerinde, tasarruf sahiplerinin yurtdışındaki bankaların alternatif güvenli yatırım araçlarına yöneleceğinden, ülke içindeki bankacılık sistemini zayıflatabilmekte ve kriz hızla yayılabilmektedir (Peria, 2002: 268). Diğer taraftan döviz krizleri, bankacılık krizlerine neden olabilmekte veya kriz daha da büyütebilmektedir. Yerli paranın yabancı para karşısındaki önemli ölçüde değer kaybetmesi, net yabancı döviz yükümlülüklerine sahip olan bankaların direkt olarak kayıplarını artırmaktadır. Banka borçluları ise yabancı döviz cinsinden net bir baskı ile karşılaştıklarından, ortaya çıkan kredi kayıpları dolaylı olarak bankaları etkileyebilmektedir (Marion, 1999:478).

B. ÜRETİM KAYIPLARI

Bankacılık krizleriyle bağlantılı olarak ekonomide ortaya çıkan refah kayıplarının ülkelerarası karşılaştırmasının yapılmasında GSYİH'daki kayıplar gösterge olarak kullanılmaktadır. GSYİH'daki kayıplar, potansiyel GSYİH'nın tahmin edilen değeri ile kriz döneminde gerçekleşen GSYİH'nın karşılaştırılması ile bulunmaktadır. Ancak burada üretim kayıplarına ilişkin ölçütlerin belirlenmesinde birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Bunlar; krizlerin sonu ile başlangıçlarının tanımlanması, krizlerin yokluğunda ve kriz dönemi boyunca üretimin tahmin edilmesi ve üretim kayıplarının ölçülmesidir. Bir krizin sona ermesi ne kadar uzun sürerse kümülatif üretim kayıpları da o derece büyük olabilecektir. Ancak bankacılık krizlerinin başlangıç ve bitişinin tanımlanması çok kolay değildir.

Bankacılık mevduatlarındaki belirgin bir azalışın, krizlerin başlangıç noktasının bir ölçütü olarak kullanılabileceği ifade edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde birçok kriz bankaların aktiflerini olumsuz yönde etkilemesine rağmen, gelişmiş ülkelerde savaş sonrası ortaya çıkan birçok kriz, genellikle banka krizlerinin nedeninden ziyade bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, bankalardan mevduat çekilişine yönelik hücum, genellikle banka krizlerinin nedeninden ziyade bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Bankacılık krizleri, banka aktiflerinin kalitesi konusunda şeffaflık sorununu ortaya çıkarmasından dolayı, banka aktiflerinin kalitesinde bozulma veya sorunlu kredilerdeki artışlar krizin başlangıç noktasını oluşturabilir. Diğer bir yaklaşım, bankanın hisse senedi fiyatlarının diğer hisse senedi fiyatlarına göre önemli ölçüde değer kaybetmesi, krizlerin başlangıç noktası için bir ölçüt olabilir. Ancak bankacılık krizlerinin yaşandığı gelişmekte olan ülkelere, bankaların hisse senetlerine ilişkin veriler çoğunlukla mevcut değildir. Ancak, krizlerin başlangıcının belirlenmesinde finans uzmanlarının değerlendirmele-

rine dayalı daha esnek bir yaklaşım da benimsenmektedir. Bankacılık sorunları gizlenemeyecek kadar büyük olsa da, kamuoyu tarafından belirli bir gecikmeden sonra öğrenilebilir. Ayrıca krizlerin ortaya çıkması önceden tahmin edilse de, refah kayıpları kaynakların yanlış dağılımından dolayı önceden ortaya çıkabilir. Böylece üretim kayıpları, refah kayıplarının önemli bir kısmını oluşturabilir.

Krizin sona ermesinin belirlenmesindeki yaklaşım, kriz konusundaki çalışmalar dikkate alınarak uzman değerlendirmeleri veya kriz konusunda görüş birliği gibi subjektif ölçülerle yapılmaktadır. Diğer bir yaklaşım ise, üretim artışının kriz öncesi trende döndüğü nokta, krizin bitiş noktası olarak belirlenmektedir. Ancak her iki yaklaşım üretimi olması gerekenden seviyesinden hâlâ daha düşük göstermesinden dolayı, üretim kayıplarını olduğundan düşük tahmin edilebilmektedir. Bu nedenle krizin süresi uzadıkça, kriz döneminde kayıpların büyüklüğü artacağından, üretim seviyesinin kriz öncesi trendine döndüğü nokta, krizin sona ermesi olarak tanımlanmaktadır.

Kriz döneminde ortaya çıkan üretim kayıplarının ölçülmesinde, belirli bir trend boyunca hareket eden veya potansiyel üretimle karşılaştırılacak olan gerçekleşen üretimi ölçmek gerekmektedir. Potansiyel üretimin tahmin edilmesinde, üretimin geçmiş performansına dayanan sabit bir oranda artış gösterdiği varsayımı yapılmaktadır. Ancak bu yaklaşım, bankacılık krizleri dönemi boyunca, üretim artışlarının trendin daha aşağısına düşmesi durumunda, krizle ilgili kayıpları olduğundan daha fazla gösterebilmektedir.

Birçok çalışmada bankacılık sektörüne ilişkin sorunların ardından ekonomik gelişmenin başladığı bildirilmektedir. Krize yaklaşıldığında ortalama üretim artışı sürdürülemiyorsa, bu dönemdeki üretim artışı esas alınarak yapılan çalışmalarda kriz dönemindeki üretim artışları olduğundan daha düşük tahmin edilecektir. Diğer bir ifadeyle bankacılık krizleri, GSYİH'nın belirgin bir azalma göstermesinden dolayı çabucak ortaya çıkabilecektir.

Hoggart, Saporta ve Saporta (2001: 18), 47 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, krizin gelişmiş ülkelerde ekonomik genişlemeden sonra ortaya çıktığını, gelişmekte olan ülkelerde ise üretimin genişleme döneminde etkinliğini sürdürebileceğini ortaya koymuşlardır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin 2/3'ünde, kriz öncesi 3 yıldaki ortalama GSYİH artışı, 10 yıllık GSYİH artış trendinin üzerindedir. Gelişmekte olan birçok ülkede yaşanan krizlerde üretim artışları, kriz öncesi değerlerinden daha yüksek seyretmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise bunun aksine, üretim artışları kriz öncesi yıllara gerilemiştir.

Üretim kayıplarını ölçmenin belki de en kolay yollarından biri, kriz dönemi boyunca trend değerinden yıllık GSYİH seviyesindeki farklılıkları toplamaktır. Diğer bir yöntemde üretim kayıpları, kriz öncesindeki artış trendi ile kriz dönemi boyunca gerçekleşen *artış oranı* arasındaki farklılıkların toplanmasıyla da bulunmaktadır. Sonraki yöntem, önceki yıllardaki üretim seviyelerindeki azalışı dikkate almadığından, iki yıldan daha fazla süreyle devam eden krizlere ilişkin üretim kayıplarına önem vermemektedir.

Kriz dönemi boyunca krizin olmadığı durum dikkate alınarak varsayılan üretim ile gerçekleşen üretim arasında ortaya çıkan üretim kayıplarının tahmin edilmesinde 3 yöntem kullanılmaktadır:

-Aziz, Camarazza ve Salgado'nun (2000: 23) kriz süresince gerçekleşen üretim (g_t), ile potansiyel üretim (g^*) arasındaki farklılıkların toplamı şeklinde ifade ettikleri üretim kaybı olarak tanımladıkları GAP1 metodu'dur. Bu metotta kriz öncesi 3 yıldaki GSYİH'daki aritmetik ortalama potansiyel üretim artışı ve üretim artışının trende dönüş sağladığı nokta krizin sona ermesi olarak tanımlanmaktadır.

$$GAP1 = \sum_{t=t_0}^N (g^* - g_t) \quad (1)$$

Burada; $N-t_0$ üretim artışının (g) trend artışından (g^*) daha düşük olduğu ($g < g^*$) yıl sayısını, t_0 kriz yılının başlangıcı olarak kabul edilen yılı göstermektedir.

-GAP2 metodu ise kriz süresi boyunca *gerçekleşen üretim ile potansiyel üretim seviyesi* arasındaki kümülatif farklılıklar olarak tanımlanmaktadır. Potansiyel üretim, kriz öncesi 10 yıllık dönem boyunca Hodrick-Prescott Filter tekniği kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$GAP2 = \sum_{t_0}^{N^*} d_t \quad (2)$$

şeklinde formüle edilmektedir. GAP2 bankacılık krizlerinin maliyetlerinden ziyade, kriz döneminde katlanılan üretim seviyesinin trend seviyesindeki sapmaları dikkate almaktadır.

Aşağıda Tablo 2'de bazı ülkelerde bankacılık krizleri süresince katlanılan kümülatif üretim kayıpları gösterilmektedir.

Tablo 2: Dünyada Bankacılık Krizleri ve Üretim Kayıpları*

	Kriz Tarihi	Süre (Yıllar)		GAP 1	GAP 2	Döviz Krizlerinin Varlığı ?
Gelir Düzeyi Yüksek Ülkeler						
Avustralya	1989-90	2	(0)	0.0	-1.4	Hayır
Kanada	1983-85	3	(0)	0.0	-10.5	Hayır
Danimarka	1987-95	6	(7)	22.3	31.9	Hayır
Finlandiya	1991-93	3	(3)	22.4	47.5	Evet
Fransa	1994-95	2	(0)	0.0	0.7	Hayır
İtalya	1990-95	6	(9)	18.2	24.6	Evet
Japonya	1992-98	7	(7)	24.1	71.7	Hayır
Kore	1997-			16.7	12.8	Evet
Norveç	1988-92	5	(6)	9.8	27.1	Hayır
İspanya	1977-85	9	(9)	15.1	122.2	Evet
İsveç	1991	1	(3)	11.8	3.8	Evet
İngiltere	1984-91	8	(0)	34.6	26.5	Hayır
Ortalama**		4.1	(4.3)	13.2	20.7	
Gelir Düzeyi Orta ve Düşük Ülkeler						
Arjantin	1989-90	2	(2)	14.0	16.1	Evet
Brezilya	1994-96	3	(0)	0.0	-12.7	Hayır
Şili	1981-83	3	(8)	41.4	24.3	Evet
Kolombiya	1982-87	6	(4)	6.7	31.4	Evet
Gana	1982-89	8	(1)	5.5	-47.4	Evet
Endonezya	1997-			24.5	20.1	Evet
Meksika	1994-95	2	(1)	9.5	5.4	Evet
Peru	1997	8	(1)	12.5	94.0	Evet
Sri Lanka	1989-93	5	(1)	0.6	-10.6	Evet
Tayland	1983-87	5	(0)	0	-2.8	Hayır
Türkiye	1994	1	(1)	10.4	9.2	Evet
Uruguay	1981-84	4	(5)	42.0	64.1	Evet
Venezuela	1994-95	2	(3)	14.7	10.6	Evet
Ortalama**		3.3	2.8	15.0	13.9	
Ortalama (Tüm Ülkeler)		3.6	(3.3)	14.4	16.4	
İkiz Krizlerin Yaşandığı Ülkeler**		4.2		23.1	29.9	
Sadece Bankacılık Krizlerinin Yaşandığı Ülkeler**		3.2		7.9	6.3	

* Hoggarth, Reis ve Saporta (2001) tarafından düzenlenen Tabloda yer alan ülke örneklerinin çok fazla sayıda olması nedeniyle Tablo 2 yeniden düzenlenerek bazı ülkelere yer verilmemiştir. **Orijinal Tablodaki ortalama değerlerde bir değişiklik yapılmamıştır.

Kaynak: G. Hoogart, R. Reis and V. Saporta (2001), **Costs of Banking System Instability: Some Empirical Evidence**, Bank of England Working Paper No: 144, November. p.22.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, üretim kayıpları konusunda, *trend seviyesinden gerçekleşen üretim seviyesinin farklılıkları toplamına dayanan GAP2, trend artış değerinden gerçekleşen üretim artış değerinin farklılıkları toplamına dayanan*

GAP1'den daha iyi bir gösterge durumundadır. GAP2 metodu kullanılarak hesaplanan ortalama üretim kaybı tüm ülkeler için GSYİH'nın yüzde 16.4'i iken GAP1 metodu kullanıldığında bu kayıp yüzde 14.4 olarak hesaplanmaktadır. Kriz süresince katlanılan üretim kayıpları GAP2 tahminine göre ortalama olarak, gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Hutchison ve Neuberger (2002: 2), 1975-97 yılları arasında 24 gelişmekte olan ortaya çıkan ikiz krizlerin neden olduğu üretim kayıplarını incelemiştir. Bu dönem içerisinde 51 döviz krizi ve 33 bankacılık krizi ortaya çıkmıştır. Bu krizlerin 20'sinde döviz krizleri ve bankacılık krizleri birlikte görülmüştür.

McDill sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, bankacılık krizlerinin üretim maliyeti üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bankacılık krizleri ile çok sayıda değişkenin (gecikmeli döviz kuru artışları, reel faiz oranları, gecikmeli parasal artış değerleri ve gecikmeli hisse senedi fiyatlarındaki artışlar) üretim artışı üzerindeki etkilerini regresyon analizleriyle incelemiştir. Bankacılık krizlerinin, krizlerin yaşandığı her yıl boyunca üretimde yüzde 1.2-1.8 azalmaya neden olduğunu ortaya koymuştur. Demirgüç-Kunt ve Detragiache ise 36 ülkede kriz öncesi ve sonrasındaki makro ekonomik değişkenleri inceleyerek, bankacılık krizlerinin üretim artışı üzerinde yüzde 4 azalışa neden olduğunu ve azalışın kriz sonrasında sürebileceğini ifade etmiştir (Hutchison ve Neuberger, 2002: 7).

Bardo vd. (2002: 47), 1973-97 yılları arasında 56 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki krizlerin üretim açısından maliyetini yüzde 4.4, döviz krizlerinin maliyetini yüzde 8.67 olarak tahmin ederken, ikiz krizlerin maliyetinin ise yüzde 15.95 olduğunu hesaplamıştır. Hutchison ve Neuberger (2000:22-23) ise, hem bankacılık hem de döviz krizlerinin maliyetlerinin oldukça önemli olduğunu, ancak bu krizlerin birlikte ortaya çıkmasının üretim artışı üzerinde oldukça önemli negatif marjinal etkiye sahip olmayacağını vurgulamışlardır. 8 yıllık dönem süresince bankacılık krizlerinin üretim üzerinde ortalama yüzde 8-10, sadece döviz krizlerinin neden olduğu azalmanın ortalama yüzde 5-8 arasında olduğunu ifade etmişlerdir.. Aynı anda ikiz krizlerin birlikte ortaya çıkması durumunda üretimdeki azalmanın yüzde 13-18 arasında olacağını tahmin etmişlerdir.

SONUÇ

Bankacılık krizleri, sistemdeki bankaların sermayelerinin tamamının veya büyük bir kısmının kaybedilmesi olarak tanımlanabileceği gibi, bankalara devlet yönetiminin el koyması, bankaların mevduatlarına yönelik aşırı çekilişler, bankaların birleşmeye veya kapanmaya zorlanması gibi ekonominin kısa süre içerisinde büyük ölçekli finansal sorunlarla karşılaşmasına neden olan durumlar da bankacılık krizleri tanımı içerisinde yer almaktadır. Literatürde finansal krizlerle birlikte en fazla tartışılan konuların başında bankacılık krizleri gelmektedir. IMF'e üye ülkelerin en az 2/3'ünde önemli bankacılık krizleriyle karşılaştığı veya 3/4'ünü oluşturan yaklaşık 130 ülkenin önemli bankacılık sorunları deneyimine sahip olduğu ve bu

sorunların neden olduğu ekonomik maliyetin 250 milyar doları aştığı bildirilmektedir

Literatürde bankacılık krizleri teorik olarak iki grupta sınıflandırılmaktadır: Birinci grupta, bankacılık krizlerinin rassal bir olay olduğu ve reel ekonomik değişmelerle bir ilgisinin olmadığı görüşü benimsenmektedir. Burada bankacılık krizleri Diamond ve Dyvig'in ifade ettiği şekilde kendi kendini besleyen beklentilerden doğmaktadır. Mevduat sahipleri, bankacılık krizlerinin olabileceğini ve diğer mevduat sahiplerinin de likit fonlarını çekme çabası içinde olacağını düşünebileceklerdir. Sonuçta mevduata yönelik spekülatif saldırılarının bankaların likit fonlarının tükenmesine neden olacağından krizler kaçınılmaz olabilecektir. İkinci grupta ise bankacılık krizlerinin reel konjonktür hareketleriyle ilgili olduğu ve toplam risk üzerindeki ani değişimler tarafından başlatılacağı şeklindedir. Ekonomik faaliyetlerdeki bir daralma, bankaların varlıkların değerini azaltacak ve mevduat sahiplerinin fonlarını çekme konusunda bir sinyali başlatacaktır Ekonomide ve sermaye piyasalarında daralama sonucu bankaların varlık fiyatlarındaki azalma, bankaların krizle karşılaşma konusundaki kırılganlığını artırabilecektir.

Bankacılık krizlerinin en önemli nedenleri; makroekonomik istikrarsızlık ve bankacılık sektöründeki kurumsal kalite, dışsal faktörler ve döviz kuru rejimleri, finansal liberalizasyon ve mevduat sigortası uygulamalarıdır.

Makro istikrarsızlığa bağlı olarak yüksek reel faiz oranları, enflasyon ve düşük GSYİH, zayıf bankacılık sektörü için uygun bir ortam yaratacak ve kırılganlığı artıracaktır. Dışsal faktörler; ticaret hadlerindeki aşırı dalgalanmalar, uluslararası faiz oranlarındaki volatilité, özel sermaye hareketleri üzerindeki etkiler ve reel döviz kurlardan kaynaklanmaktadır. Bu faktörlerdeki değişmeler, bankaların fon maliyetlerini ve güvenilirliğini etkilemekle birlikte, kur ve vade uyumsuzluğunun şiddetini artırmaktadır. Finansal liberalizasyon, bankacılık krizlerinin öncüsü olabilmektedir. Finansal liberalizasyon sonrası risk yönetimi ve sermaye yeterliliği kriterlerine uymayan bankalar risklere karşı korunmaları güçleşmektedir. Banka bilançolarının aktif ve pasif tarafında, yeni ve alışık olunmayan risklerin özellikle bu dönemde görülmesi, bankaların finansal kırılganlıklarını artırabilmektedir. Ayrıca yetersiz gözetim ve denetim, bankaların risk pozisyonlarını genişleteceğinden ahlaki tehlike sorununu başlatabilmektedir. Bu tür sorunların ortadan kaldırılmasında mevduata açık güvence verilmesi önerilmektedir. Ancak açık mevduat sigortası, bankaların riskli varlıklara yatırım yapmasını sağlayacağından ahlaki tehlike sorununa neden olacaktır.

Bankacılık krizleri, finansal maliyetler ve üretim kayıplarına neden olmaktadır. Finansal maliyetler, yükümlülüklerini yerine getirmeyen bankalara yönelik likidite desteğini, kamu güvencesi içeren garantileri ve bankanın alacaklılarına sağlanan ekonomik destekleri kapsamaktadır. Finansal maliyetler, yatırıma dönüştürülebilir kaynakların yanlış kullanımına ve kur sisteminin çökmesine neden olurken, vergi mükelleflerinden mevduat sahiplerine doğru kaynak transferine yol açmaktadır. Honohan ve Klingebiel, bankacılık krizlerin neden olduğu finansal maliyetin ekonomilerde ortalama olarak GSYİH'da yüzde 12.8 kayba neden olmuştur.

Hoggart, Reis ve Saporta, finansal maliyetlerin yüksek gelir düzeyindeki ülkeler için GSYİH'nin ortalama yüzde 12'ye, orta ve düşük gelir düzeyindeki ülkeler için yüzde 17.6'ya, tüm ülkeler dikkate alındığında yüzde 16'ya ulaştığını göstermişlerdir. Sadece bankacılık kriz yaşayan ülkelerde bu oran yüzde 4.6 iken, ikiz krizlerle birlikte finansal maliyet yüzde 23'e çıkmaktadır.

Bankacılık krizlerinin neden olduğu üretim kayıplarının hesaplanması oldukça zordur. Üretim kayıplarının hesaplanmasında GSYİH'daki kayıplar dikkate alınmaktadır. Potansiyel GSYİH'nin tahmin edilen değeri ile kriz döneminde gerçekleşen GSYİH karşılaştırılarak bulunmaktadır. Hoggart, Reis ve Saporta bankacılık krizlerinin tüm ülkeler için GSYİH'nin yüzde 15'ine ulaştığını, ikiz krizlerin yaşandığı ülkelerde bu oranın yüzde 20'yi aştığı, sadece banka krizlerinin yaşandığı ülkelerde ise yüzde 7'i bulduğunu göstermiştir. Demirgüç-Kunt ve Detragiache bankacılık krizlerinin neden olduğu azalışın GSYİH'da yüzde 4, Hutchison ve Neuberger yüzde 4.4 olduğunu vurgularken, McDill ise bankacılık krizlerinin her yıl GSYİH'da yüzde 1.2 -1.8 azalışa neden olacağını belirtmiştir.

KAYNAKÇA

- ALLEN, F. and D. GALE (1998), **Bubble and Crises**, The Warton Working Paper Series No: 98-01-B.
- AZİZ, J., CAMARAZZA F. and R. SALGADO (2000), **Currency Crises: In Research of Common Elements**, IMF Working Paper No: WP/00/69.
- BARDO, M., EICHENGREEN B., KLINGEBIEL D. and M. PERIA (2002), **Is The Crisis Problem Growing More Severe?**, (www.econ.berkeley.edu), B.Eichengreen Home Page.
- CAPRIO, G. Jr. and D. KLINGEBIEL (1996), **Bank Insolvencies: Cross-Country Experience**, The World Bank Policy Research Working Paper No: 1620.
- CHANG R. and A. VALESCO (1998), **Financial Crises in Emerging Markets: A Canonical Model**, NBER Working Paper Series No: 6606.
- CLAESSENS, S. KLINGEBIEL D and L. LAEVEN (2002), "Financial Restructuring in Banking and Corporate Sector Crises: Which Policies to Pursue?", in D. Klingebiel ve L. Laeven (Ed.), **Managing the Real and Fiscal Effects of Banking Crises**, World Bank Discussion Paper No: 428.
- DE BANDT O. ve P. HARTMANN (2000), **Systemic Risk: A Survey**, European Central Bank Working Paper Series, Working Paper No: 35.
- DEMİRĞÜÇ-KUNT, A. and E. DETRAGIACHE (1998), **The Determinants of Banking Crises: Evidence from Developed and Developing Countries**, IMF Staff Papers, 45(1).

- DIAMOND, D. W. and RAGHURAM G. RAJAN (1998), "Liquidity Risk, Liquidity Creation and Financial Fragility: A Theory of Banking", **Journal of Political Economy**, 109 (2), pp. 287-327.
- DIAMOND, W. D. and P. H. DYBVIK (2000), "Banks Runs, Deposit Insurance, and liquidity", **Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review**, Winter 2000, pp.14-23.
- DIAMOND, W. and R. G. RAJAN (2001), "Banks, Short-Term Debt and Financial Crises", **Cornegie-Rochester Conference Series on Public Policy**, 54(1), pp. 37-71.
- DOMAÇ, İ., and M. PERIA (2002), "Banking Crises and Exchange Rate Regimes: Is There A Link?", **Journal of International Economics**, 1, Forthcoming.
- FISCHER, K. P. and M. CHENARD (1997), **Financial Liberalization Causes Banking System Fragility**, CREFA Working Paper, No. 97-14, Faculte des Sciences de L'administration.
- FURMAN, J. and J. STIGLITZ (1998), **Economic Crises: Evidence and Insights from East Asia**, Brookings Papers on Economic Activity.
- GIANNETTI, M. (2003), "Bank-Firm Relationships and Contagious Banking Crises", **Journal of Money, Credit, and Banking**, 35(2).
- GOLSTEIN, M. and P. TURNER (1996), **Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options**, BIS Economic Papers No: 46, Basle.
- HOGGART, G., REIS R., and V. SAPORTA (2001), **Costs of Banking System Instability: Some Empirical Evidence**, Bank of England Working Paper No: 144.
- HONOHAN, P. (1997), **Banking System Failures in Developing and Transition Countries: Diagnosis and Prediction**, BIS Economic Paper No: 39.
- HONOHAN, P. and D. KLINGEBIEL (2000), **Controlling Fiscal Costs of Banking Crises** World Bank Policy Research Working Paper No: 2441.
- HONOHAN, P. and D. KLINGEBIEL (2002), "The Fiscal Cost Implications of An Accommodating Approach to Banking Crises", **Journal of Banking and Finance**, Forthcoming.
- HUTCHISON, M. and I. NEUBERGER (2000), **How Bad Are Twins? Output Costs of Currency and Banking Crises**, The Danish National Research Foundation, Economic Policy Research Unit, No: 2002-09, Copenhagen.

- HUTCHISON, M. and K. McDILL (1999), **Are All Banking Crises Alike? The Japanese Experience in International Comparison**, NBER Working Paper No: 7253.
- IMF (1998), "Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability", **World Economic Outlook**, May 1998.
- JORDON, S. J. PEEK and E. S. ROSENGREN (1999), **Impact of Greater Bank Disclosure Amidst A Banking Crises**, Federal Reserve Bank of Boston Working Paper No: 99-1.
- KAMINSKY, G. L. and C. M. REINHART (1998), "Financial Crises in Asia and Latin America: Then and Now", **The American Economic Review**, 88(2), pp. 444-448.
- KAMINSKY, G. L. and C. M. REINHART (1999), "Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payments Problems", **The American Economic Review**, 89(3), pp. 473-500.
- KARACAN A. (2000), **Bankacılık ve Kriz**, 3. Baskı, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- KISHAN, P. K. and T. P. OPIELA (2000), "Bank Size, Bank Capital and The Bank Lending Channel", **Journal of Money, Credit and Banking**, 32(1), pp. 121-141.
- MARION, N. P. (1999), "Some Parallels Between Currency and Banking Crises", **International Tax and Public Finance**, 6(4), pp. 473-490.
- MENDIS, C. (2002), **External Shocks and Banking Crises in Developing Countries: Does The Exchange Regime Matter?**, CESIFO Working Paper No: 759.
- MISHKIN, F. S. (2000), **Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries**, World Bank Working Paper No: 2683.
- MISHKIN, F. S. (2001), **Financial Policies and The Prevention of Financial Crisis in Emerging Countries**, NBER Working Paper No: 8087.
- PERIA, M. (2002), **The Impact of Banking Crises on Money Demand and Price Stability**, IMF Staff Paper, 49(3).
- VILA, A. (2000), **Asset Price Crises and Banking Crises: Some Empirical Evidence**, İnternet Adresi: <www.bis.org/Publ/center081.pdf>
- WELLER C. E. (2001) "Financial Crises after Financial Liberalization: Exceptional Circumstances or Structural Weakness?", **Journal of Development Studies**, 38(1), pp. 98-127.